

ZÁKLADNÉ KATEGÓRIE DIALEKTIKY

JURAJ CÍGER, Ústav marxizmu-leninizmu UK, Bratislava

CÍGER, J.: Elementary Categories of Dialectics. *Filozofia* 33, 1978, No 3, p. 254—269

The relation of formal logic and dialectical logic has always been a lively problem and thus a problem of the rationality of categories that form the principal unity of philosophy, sciences and correct practical decision. They are namely the categories of formation (Gestalt) structure, whole and system, in which the relation of the logical and the dialectical contradiction is put both overtly and in a hidden way. The problem can be solved by means of a radical concrete analysis of the object meaning of critical thinking. In this we start from the object as a formation limited by the external form and inevitably we pass to various notions of structures to the notion of the whole and the system. The whole procedure is one of the character of the object-logical algorithm. Formal logic in its object meaning is manifested as logic of the frame relations of being, while dialectical logic comprehends its inner, dialectically contradictory integrity without the deterioration of the logical principle of contradiction.

Kategóriami menujeme základné pojmy všeobecného významu pre výstavbu teórií a pre rozhodovanie v spoločenskej praxi. Pojmy ako v princípe nenázorné a vo svojom vyvrcholení aj zovšeobecňujúce formy ľudského poznania sú už živelným, teoreticky nevyjasneným spôsobom obsiahnuté v prakticko-rečovom myslení a tvoria „zmysel“ príslušných „termínov“, orientovaný na predmetný „význam“. Takými termínmi sú napr. mená „podstata“, „príčina“, „zákonitosť“, „celok“, „priestor“, „čas“ a pod. Najvšeobecnejšie kategórie preto nevyhnutne viažu do celku filozofiu, špeciálne vedy a praktické uvažovanie, aj keď stupeň ich vyjasnenia a použitia je rôzny. Keď sa preto spoločenská prax stala sama osebe predmetom skúmania, skúmaniu sa podriadila aj subjektívna stránka praxe, tiež myslenie, jeho logika, pojmy. V tejto súvislosti sa náuka o kategóriách stala článkom logiky ako formulovanej náuky už u svojho zakladateľa, Aristotela. Po ňom skúmanie logiky prehĺbili najmä stoici a materialisticky uplatňovali najmä kategóriu celku. V novoveku priniesla podnety tzv. „portroyalská logika“ a Immanuel Kant. Heglova *Veda o logike* je v princípe teóriou kategórií. Nadväzuje na tradície, obnovuje ich i prekonáva, a tak stvárnjuje prvý teoretický systém dialektickej logiky v modernom chápaní. Klasikovia marxizmu-leninizmu počítali zásadne s týmto Heglovým cieľom ako základom skúmania, v ktorom žiadali uplatniť princíp racionálnej dôslednosti a historickej funkčnosti, jednoty logiky, dialektiky a teórie poznania, jednoty teórie a praxe. Dialektická logika je tu podstatnou stránkou

subjektívnej dialektiky ako metodológie i praxe poznania, ktorá predovšetkým vedie k objektívnej dialektike ako teórii bytia, k jeho „protirečivej“ jednote a vývinu prírody, spoločnosti a myslenia.

Objektívna dialektika je už základným poznaním „dialektiky prírody“ a umožňuje tak stvárnenie dialektického a historického materializmu. Vzťah medzi „logikou“, „subjektívnou a objektívnou“ dialektikou a „dialektikou“ nie je ich „predmetnou totožnosťou“, ale práve „súvislosť“, pre ktorý v dávnej minulosti nazývali logiku dialektikou. Už v staroveku týmto termínom bežne označovali kolektívne skúmanie vzájomne nesúhlasných názorov zo stanoviska presnosti a adekvátnosti k predmetu. Dialektikou tu teda nazývali proces *metodickej kritiky* formou diskusného akoby „boja“ rôznych stanovísk. Skúmanie názorov zo stanoviska vzťahu ich *vzájomného vylučovania sa*, pokiaľ ide o pravdivosť a ich vzájomné *vyplývanie*, *súhlas* a vnútornú *súvislosť*, tvorilo stránku tohto postupu a neskôr základ vlastnej náuky o logike u Aristotela.

Logika sama osebe nepreveruje pravdivosť tvrdení, formulovaných vo výpovediach, z ktorých vychádza. Práve preto má charakter tzv. *formálnej logiky*, aj keď až do vzniku „*algebraickej*“ logiky skúmala vzťahy medzi danými výpoveďami prevažne v súvislosti s logickým „*zmyslom*“ výpovedí a termínov. Preto mala charakter logiky „*diskurzívnej*“, rečovej a nie predovšetkým logiky *predmetných významov*, na ktoré sa vzťahujú „*propozície*“ výpovedí a „*pojmy*“ termínov. Logický zmysel výpovedí a termínov sa tu orientuje na predmetné významy, tvoriace tzv. „*rozsah*“ terminologických pojmov iba potiaľ, *pokiaľ sú myslené*. Odhliada sa od ich *základného charakteru*, že sa vo vedomí väčšinou kladú ako „*odrazy*“, „*reprezentácie*“ *nezávislých* daností a sú určené týmito danosťami. Pretože však aj medzi čisto myslenými predmetnými významami vystupujú také rôznorodé objekty, ktoré si vo *všeobecnosti* a v zmysle logickej zásady protirečia, buď dané sú alebo nie sú a ktoré nazývame „*kvalitami*“, formálno-diskurzívna logika získavala aj čiastočný charakter predmetno-významovej logiky a nazývala sa „*kvalitatívnou*“.

Oproti „*kvalitám*“ „*kvantita*“ sa javí charakteristikou kvalít a nepredstavuje ostrú, *neodstupňovanú* hranicu medzi „*je*“ a „*nie je*“, ale rôznu mieru kladu a záporu, veľkosti, množstva i stupňa. Diskurzívna logika nevedela v súlade s logickými zásadami zjednotiť „*kvalitu*“ s „*kvantitou*“, odkiaľ potom pramenili staroslávne „*apórie*“ a „*antinómie*“, ako napr. *apória* „*Achilles*“, „*Šíp*“, „*Luhár*“ a napr. *antinómia*, že možno práve tak dokázať logicky konečnosť i nekonečnosť sveta. Logika „*kvantity*“, určovania „*miery*“ vecí sa potom vyvíjala nezávisle ako matematika, ktorej spôsob myslenia, určený pojmom „*spojitej veličiny*“, sa vymyká z hraníc aj dnešnej formálnej logiky.

Vlastná dialektická logika dnešného typu vznikla pozitívnym prístupom k riešeniu vzťahu medzi logickým a kritickým myslením, medzi terminologickým zmyslom a predmetným významom, medzi jeho kvali-

tou a kvantitou, obsahom a formou, prítomnosťou vo vedomí a nezávislosťou. Preto neostáva iba na diskurzívno-logickej úrovni chápania „predmetného významu“, ale zostupuje až k jeho *nezávislosti*, pokiaľ jej jav tvorí podstatnú stránku vedomia. Predmetnými významami sú tu — a to *na počiatku bez ich kritického potvrdenia* — hlavne nezávislé fakty, nevyhnutnosti, skutočnosti, možnosti, vzťahy, danosti, ako je napr. danosť nemožnosti a deprivácie. Nezávislo-predmetné významy patria práve tak k nášmu gnozeologickému vedomiu ako k nemu patrí aj kontrolné evidovanie zámerného myslenia, jeho obsahu a horizontu našej pozornosti vôbec. Kategórie nie sú potom iba terminologickými pojmi, *terminologickou* totožnosťou myslených významov, ale základnou, všestranne orientovanou prezentáciou všeobecného bytia pre nás ako pre vedomím kvalifikované subjekty praxe. Nie sú pritom úplne predmetno-totožné ani s nezávislým bytím, ktoré ich už podľa svojho javu obsahove i funkčnými vlastnosťami prekračuje, ani s kritickým potvrdením ich pravdivosti ako odrazov. Kriticky potvrdené kategórie sú totiž už formulovanými súdmi, t. j. *jazykove vyjadrenými propozíciami*, syntézami viacerých kategórií medzi sebou a *tvrdeniami*, syntézami určitých propozícií s faktom ich *istoty*. Takým spôsobom sú už skutočnými *informáciami* pre nás, *pohnútkami* praxe, akými sú napr. *zákony dialektiky*, ktoré patria do teórie bytia. Dialektická logika nepredpokladá túto teóriu ako svoje východisko, ale naopak zákonite ju sprostredkuje tým, že je teoretickým poznaním, uvedomelosťou vnútornej stránky praxe, súvislosti, vedomia a činnosti.

Pre jednotu dialektickej logiky s gnozeológiou má rozhodujúci význam jej *metóda konkrétnej, predmetnej analýzy, ktorá sa netýka predovšetkým „výpovedí“, ale samých predmetných významov výpovedí, objektov, ako sú prítomné v našom vedomí*. Dialektická logika má preto syntetický charakter a do logicky neprotirečivej jednoty viaže kategórie „jednotlivého“ a „všeobecného“, „subjektu“ a „objektu“, „kvality“ a „spojitej veličiny“, a to cez *analýzu vzťahu medzi „obsahom“ a „formou“*. Rozhodujúci význam tu má kategória *vonkajšej formy* ako spôsobu diferencovania objektov, poznávaných v hraniciach kritickej skúsenosti, od ich okolia. V tejto analýze sa potom vyjasňuje kategória „javu“ a „podstaty“, „možnosti“, „skutočnosti“, „nevyhnutnosti“, „dialektického protirečenia“, „celistvosti“, s ostatnými kategóriami. Objekty skúsenosti, ktoré v pohyblivej miere svojej „skutočnosti“ vylučujú svoju možnú neskutočnosť, by sa nevyhnutne redukovali na svoju vonkajšiu formu, keby nevlastnili do „šírky“ neobmedzene diferencovaný obsah a keby zároveň „hlbkové“ diferenciačné intervaly boli „metafyzicky“ úplné, absolútne. Predmet sa tak kladie ako relatívne diferencovaný a zároveň vnútorne súvislý obsažný celok, obsiahnutý mocou svojho základného relačného a pritom obsažného „protirečenia“ v širšom a podstatnejšom, kvalitatívno-funkčne protikladnom celku, a to bez obmedzenia. Princíp dialektiky sa tu viaže s princípom logiky a gno-

zeologickej kritickosti do zákonitej súvislosti bez formálneho protirečenia, redukcionizmu a straty osobitného významu. Princíp kritickosti, pôvodne *javová* danosť súvisu medzi vedomím a bytím, sa tu nakoniec určuje ako koncepcne jasná, *objektívna*, potvrdená nevyhnutnosť. Ruší sa tak *princíp subjektívneho idealizmu*, ktorý sa zakladal na dogme o neexistencii *koncepcne a kriticky* vystihnuteľného „mostu“ medzi vedomím a nezávislým bytím, založeného na *objektívnej súvzťažnosti vzťahov*. Platí Leninovo: „Ak sa všetko vyvíja, neplatí to aj na najvšeobecnejšie pojmy a kategórie myslenia? Ak nie, tak myslenie nesúvisí s bytím, ak áno, potom jestvuje dialektika pojmov a dialektika poznania, ktorá má objektívny význam.“ (1, s. 253)

Klasifikačné kategórie tvoria iba stránku dialektických kategórií. Kladú sa ako najvyššie, nedefinovateľné „rody“, *terminologické* abstrakcie, zahrňujúce do terminologického pojmu *identifikačné znaky* podobných predmetov. Takéto „porovnávacie“ „všeobecno“ nie je *poznáním* „univerzálna“, akým je napr. zákon zachovania a premeny hmotnosti a energie, súvisiaci s faktom, že fyzikálna realita je niečím viac než úhrnom svojich komponentov. Klasifikačné „všeobecno“ je voči *jednotlivým* konkrétnym objektom, obsahujúcim moment nezastupiteľnosti, *jedinečnosti*, spoločné iba *distributívne* a nie ako *zákon*, vytvárajúci aj svojím významom z univerza Engelsovou *Dialektikou prírody* spomenutý *súvislý systém*. Pojmy ako napr. „strom“, „breza“, „breza tu a teraz“ vnášajú poriadok do našej skúsenosti a pripravujú skutočné poznanie. Klasifikačný pojem „bytia“ tvorí iba terminologicko-abstraktnú jednotu, ktorá objektívne odpovedá vzťahom zhody, *podobnosti* a ktorá by svojou prázdnotou značila zánik bytia, keby bola akoby premietnutá mimo nás ako objektívna jednotu. Všeobecné bytie je naproti tomu spojené, ako sa objasní, dialekticko-materiálnym súvisom, neredukovateľným na jeho fyzikálnu formu a ktorý z bytia utvára dialektickú prírodu. V tomto ohľade napr. pozitívizujúci materialista a socialista Eugen Dühring nepochopil základnú ideu dialektiky. „Pred človekom“, písal V. I. Lenin, „je sieť prírodných javov. Inštinktívne konajúci človek, divoch sa z prírody nevydeľuje. Vedome konajúci človek áno, kategórie sú stupienky vydeľovania, t. j. poznania sveta, uzly na sieti, ktoré nám pomáhajú ju poznávať a ovládať.“ (1, s. 97)

Jednako v postupe od známeho k neznámemu, od jednoduchého k zložitému je oprávnený postup od všeobecne prístupného klasifikačného myslenia k najnáročnejšiemu, dialektickému. Lenin radí začať nejakou vetou, ako „listy stromu sú zelené“, „Ivan je človek“ a pod., pretože už tu „*jednotlivé je všeobecné*“. Lenže neslobodno ostať pri klasifikačnom všeobecne, založenom na distributívne spoločných znakov, ale treba nakoniec skúmať *prechody* medzi *jednotlivými* objektmi. „Každé jednotlivé súvisí tisícmi prechodmi s jednotlivými (vecami, javmi, procesmi) iného druhu.“ (1, s. 385)

Klasifikačné myslenie má význam formulovaním sústavy identifi-

kačných znakov, *klasifikačných podstat*, na základe ktorých jeden a ten istý predmet *opakovane* poznávame a *nové* objekty zaraďujeme do známych tried. Pojem klasifikačnej podstaty (Sosein, essentia, kvalita, bytnosť) tak vystihuje nielen skutočné a skusované, ale aj možné objekty a kladie sa tak do protikladu voči princípu skutočnosti (Dasein, existencia). Pojem klasifikačnej podstaty sa v ďalšom vývine obohacuje o charakteristiky objektu ako predmetu praxe. Čírym pozorovaním by sme napr. neurčili jedovatosť húb určitého druhu. Na základe praktických skúseností s niektorými druhmi húb pozorovateľné znaky farby, tvaru, veľkosti, vône a chuti spájame už napr. pri prvom ďalšom kontakte so znakom „jedovatosti“. Klasifikačná podstata sa tak obohatila o *funkcionálnu súvislosť* priamo vnímateľného s nevnímaným znakom. Vnímané znaky nie sú tu ani totožné s nevnímanými a ani nie sú vo vzájomnom príčinnom vzťahu, ale spoločne závisia od genotypu druhu. Nevnímaný znak môžeme nakoniec empiricky identifikovať na základe extrahovania a prípadne chemickej izolácie škodliviny, a tak premeniť jeho *relatívno-racionálnu* povahu na *empirickú*. No funkcionálny pojem klasifikačnej podstaty má aj širší, empiricky *priamo* nevystihnuteľný dosah. Vzťahuje sa napr. aj na „*ľudskú podstatu*“, teda na funkcionálne spojenú sústavu identifikačných znakov človeka ako druhu, medzi ktorými dominuje zmyslovou skúsenosťou nevystihnuteľná riadiaca stránka praxe, ľudské, pojmami kvalifikované vedomie, vedomé vzťahy. Tu už klasifikačné myslenie začína prechádzať do vlastného dialektického chápania kategórií. Pojem „praxe“, zmyslovo-predmetne orientovanej činnosti tu vedie k pojmu „subjektu“ a „objektu“ praxe, k pojmu jej „vnútornej—subjektívnej“ a „vonkajšej — objektívnej“ stránky, k pojmu „psychiky“, „vedomia“ a „predmetného bytia“, k pojmu „aktívnej funkcie“, ktorou je aj prax v jej vnútorno-vonkajšej a individuálno-spoločenskej celistvosti. Vnútna stránka praxe v jej ľudskej špecifickosti a bezprostredne nadradenej kategórii je práve „*duch*“, pokiaľ ju chápeme ako jednotu poznávacej, riadiacej a čínorodej funkcie. Pojem ducha potom už tradične kladie pojem svojho protikladu, „*matérie*“.

Prakticko-jazykové, živelné myslenie zvyčajne uplatňuje klasifikačné postupy a kvalitatívnu logiku tradičných zásad protirečenia, vylúčenia tretieho a totožnosti, ďalej postupy merania a v podstate nevyjasnené pojmy „závislosti“, „súvislosti“, „príčinnosti“, „zákonitosti“. V teoreticky hlbšom a prakticky významnejšom myslení stáva sa nevyhnutnou už *dialektická logika kategórií*, ktorá ruší oprávnenosť domnelých nevývratných faktov, akými sú napr. „priestor ako nezávislá podmienka existencie telies“, „čas ako prúd okamžikov nezávislý od vecí“, „teleso ako absolútne neobsiahnuté v inom telese“ a pod. Tieto domnelé fakty, potvrdené formálno-logickou kritickosťou v službách praktických potrieb, na základe prehĺbenej kritickosti v službách teórie vyúsťujú do paradoxov. Paradoxy pri ustrnutosti logického myslenia viedli k subjektívno-idealistickým a agnostickým stanoviskám, k bezrad-

nosti pozitívne riešiť otázku vzťahu subjektu a objektu a tým aj otázku vzťahu jednotlivého, zvláštneho a všeobecného.

Dialektická logika koncepcne a logicky konzistentne formuluje súvis i protikladnosť subjektu a objektu a v rámci tejto dialektiky aj otázku vzťahu jednotlivého, zvláštneho a všeobecného. Pojem „súvisu“ neprekáža pritom „protikladnosť“ členov vzťahu. Súvis a či jednota nie je ani absolútnou *predmetnou* totožnosťou („koincidencia“, „sopadenie“), ani čisto mechanickým „kontaktom“. Je naopak relatívnou totožnosťou, *prechodom plynulo-pretržitej povahy*. Nie je ani *terminologicko-pojmovou* totožnosťou prostredníctvom bezprostredne nadradenej klasifikačne použitej kategórie „ducha“, empiricky odvodennej od človeka, ani prostredníctvom nadmerne rozčleňujúcim, metafyzickým spôsobom chápanej kategórie „matérie“. Tu „duch“ i „matéria“ musia mať dialektickú povahu, aby boli schopné plynulého prechodu a relatívnej protikladnosti. „Matéria“ nie je potom úplne totožná so svojimi zmyslovo vnímateľnými formami, akou je aj naše telo. Jej jediným znakom je jej relatívna protikladnosť voči duchu, to, že je „objektívna“ a jestvuje aj „mimo vedomia“, a to dôsledne, nielen „obsahom“, ale aj „funkčnými vlastnosťami“. Je preto určená nielen *gnoseologicky* ako „objekt“, ale predovšetkým *ontologicky* ako dialektický protiklad kategórie ducha. Cudzie vedomia nie sú „matériou“, ale práve tak ako naše vlastné vedomie sú skutočnosťami špecificky ľudských funkcií. Pritom to isté predmetné bytie, ktoré je svojou dialektickou protikladnosťou „matériou“, svojím *vnútorným súvisom* včleňuje do seba aj človeka a jeho špecifickú, vývinom spoločnosti vzniknutú vlastnosť, a tak je „*dialektickou prírodou*“. Tento celok, ktorý prekračuje *geograficky* chápanú prírodu, je voči vývinom vzniknutej „skutočnosti“ „ducha“ *prvotný*, t. j. *ontologicky základný*, kým vedomie je druhotné, objavuje sa prostredníctvom vzniku systému „spoločenského bytia“. Vzniklo a vzniká z „možností“, ktoré sú podstatnou vlastnosťou, atribútom dialektickej matérie. Preto okrem ontologickej prvotnosti, ktorá značí aj určujúci význam pre vzťah „pravdivosti“ odrazu vo vedomí, každý iný rozdiel medzi „vedomím“ a „matériou“ je relatívny. Zmyslovo vnímateľné skutočnosti a fyzikálna „hmotnosť“ nie sú *matéria v kategoriálnom chápaní*, ale iba jej *formy, javová skutočnosť*. Matéria v kategoriálnom zmysle je poznateľná iba pojmovo a určiteľná ako predmetný člen vzťahu dialektickej protikladnosti. Preto jej „sebapríčinnosť“, ako neskôr z analýzy vyplynie, nemôže byť „duch“ ako princíp terminologicky jednoznačne totožný s ľudskou funkciou, s ktorou nie je takisto totožná ani funkcia biologických, chemických a fyzikálno-mechanických systémov.

Takto skúmanie vzťahu kategórií jednotlivého, zvláštneho a všeobecného v rámci dialektiky subjektu a objektu vedie k podstatne hlbším dôsledkom ako v rámci klasifikačného myslenia a jeho diskurzívno-logickej kritickosti. Jednotlivým je tu *subjekt praxe* a východiskom ana-

lýzy je prax ako základné, *skúsenosťou* dané spojenie „subjektu“ a „objektu“. „Zvláštnym“ je tu konkrétne spoločenské bytie a „všeobecným“ dialekticko-materiálna príroda, obsahove i funkčne prekračujúca „prírodu“ v geografickom zmysle. Ontologicky prvou je dialektickomateriálna príroda, svojou „sebapríčinnosťou“ nadradená každej „skutočnosti“ a teda aj „čínorodosti“ ľudského ducha. Gnozeologicky prvou je naproti tomu prax v jej spoločenských súvislostiach, najmä jej riadiaca, subjektívne kategórie formulujúca a Marxovými *Tézami o Feuerbachovi* zdôraznená stránka. Prax jedinca rozvíja schopnosti a je čiastkovou funkciou spoločenskej praxe. Nevystupuje tu iba ako jav, opodstatnený potrebou činu, ktorý vyvoláva subjektívnu istotu sveta činu; je čínorodá funkcia, ktorej podstata sa zakladá na dialektickom súvise vedomia a bytia. Tento súvis je potvrdzovaný nielen priebežným kontrolným evidovaním, ale teoretickým vyjasnením, „uvedomelosťou“ súvisu, premenou prezentačného vnímania na dialektickú kategóriu súvisu. Prax je vlastným základom kategórií subjektu a objektu, ich rozlíšenia i vzájomného prechodu.

„Objektom“ vo všeobecnosti nie je iba vonkajšími zmyslami vnímateľná stránka praxe, konkrétneho subjektu praxe, nezávislého predmetu a prostredia praxe, ale aj vnútorno-zmyslová stránka subjektu a celá, sebakontrolou evidovaná psychická a duchovná stránka praxe. Duch a psychika ako funkcia nie sú iba úhrnom fyziologických funkcií mozgu, ale ich súvis, celistvosť, ktorá je viac než iba aritmetickým úhrnom. Preto je možné vnútorné rozdvojenie na subjekt a objekt sebakontroly. Kedykoľvek nielen teoreticky „uvedomele“, ale prakticky „vedomé“ myslíme a konáme, hovoríme a riešime napr. matematický problém, vždy v sebe kontrolujeme svoje myslenie, jeho postup a obsah, nenázorné pojmy a na tom základe ho aj riadime napriek negatívnym fikciám krajného behaviorizmu. Dialektická jednota ducha, psychiky a tela tvorí celú skutočnosť z nezávislej prírody sa vydeľujúceho spoločenského človeka. Nezávislosť prírody, najširšieho a najhlbšieho objektu je tu *kriticky* potvrdená na *úrovni teórie*, ktorej podstatou je logicky bezchybná kategória súvisu, čerpaná v základe priamo z vnútorne prezentovanej podstaty praxe. *Všetky teoretické pochybnosti subjektívnych idealizmov a foriem agnosticizmu, či ľudské telo a celá príroda je iba „jav“ alebo pravá nezávislá realita, vyplývajú z nadmerne rozčleňujúceho myslenia, z medzier pojmotvorby a nemajú miesta v racionálne vyjasnenom, dialektickom prístupe k poznaniu.* Východisko z praxe ruší jednostranný nazeravý prístup, ktorý je základom nadmerného členenia objektu a prevažného uplatňovania klasifikácie s jej terminologicko-pojmovou totožnosťou predmetných významov. Prax nezavádza do metódy iba experiment, ale aj pojem „súvisu“, čiže relatívnej totožnosti, jednoty, prechodu medzi faktami. So „súvisom“ prichádza nevyhnutnosť teoretického vyjasnenia, vyplývanie ďalších kategórií, najmä „vývinu“ a tým aktívnej účasti ľudí na dejinách.

V rozsahu kategórie objektu vynikajú najmä abstraktné znaky „kvality“ a „kvantity“. Kvalitou tu nie je akákoľvek charakteristika a vlastnosť, ale *vlastnosť ako znak klasifikačnej podstaty*, predmetný obsah z hľadiska ostro protikladnej *rôznorodosti*, spôsob skutočnosti a jeho stupne, odmyslený od „mnohosti“, množstva a „veľkosti“. Možnosťou stupňovania, „intenzifikácie“ sa spája s kvantitou, reprezentovanou predovšetkým „mnohostou“ a „veľkosťou“. Kvantita výrazne vystupuje ako *diferencovanosť v rozsahu príslušnej rovnorodosti objektov*, umožňuje určiť svoje relatívne základné diely ako jednotky, ktorých kvantitatívny pomer, proporcia k danej veličine je jej *mierou*. Veličinou je tu objekt, určený kvantitou. Kvality v ich *určitosti*, *všeobecnosti* a *ostrosti* absolútne konkretizujú zásadu protirečenia, protiklad medzi ich kladom a záporom, medzi rôznymi kvalitami. Naproti tomu kvantita v jej vyhranenosti stupňa, množstva a veľkosti práve svojou rôznou mierou kladie rôzne, meniteľné možnosti kladu a záporu, rad od „nuly“ k pozitívnemu i zápornému nekonečnu. Kvantita empiricky vystupuje ako vonkajšia charakteristika kvality, avšak s obmedzením, že gradácia kvalít zasahuje už akoby „vnútro“ kvality.

V najužšom význame kvalitu odlišujeme od „bytia“, od *danosti*, že *objekt „je“* a chápeme ju ako znak, ktorý určuje, *čím je a v akom stupni*. Jednako ostrý protiklad medzi kladom a záporom spája „kvalitu“ s „bytím vôbec“, pokiaľ sa jeho pojem vzťahuje na kategóriu večnej a nekonečnej prírody. Táto vylučuje svojou nekonečnosťou danosť „absolútneho nebytia“, napr. „absolútneho priestoru“ a stavia ju ako „*nemožnosť*“. „Absolútne nebytie“ sa tak stáva danosťou iba v *najvšeobecnejšom* zmysle a teda ako *danosť myslená*, „imaginárna“, hoci logicky funkčná. Je vo svojej danosti závislá od myslenia, no nie je totožná s myslením, pretože myslenie je prinajmenej nezávislou možnosťou, modalitou bytia, kým absolútne nebytie je nezávisle nemožné. „Skutočnosť“ vzniká z možností nevyhnutného bytia a je záporom „neskutočnosti“ podľa meniteľnej miery seba ako skutočnosti. Súvisí teda už procesom vzniku a zániku s „neskutočnosťou“, t. j. s *relatívnym nebytím*, možnosťou, stránkou nekonečného bytia prírody. To všetko ukazuje, že „kvalita“ a „kvantita“ má v dialektickom chápaní neskonale hlbší význam ako v klasifikačnom, triediacom myslení.

Predovšetkým kvalita nie je iba podstatným klasifikačným znakom, ale celkovou i čiastkovou aktívnou funkciou akéhokoľvek dialekticky celistvého a štruktúrne usporiadaného systému. Tak sa viaže s kategóriou „vzťahu“, spôsobu súčasnej existencie, pretože tak vyjadruje aj spôsob pôsobenia na iné veci a spôsob reagovania na ich pôsobenie. Spôsob podstatného pôsobenia, správania sa systémov v rôznych vzťahoch je ich „funkčná kvalita“, ktorá predstavuje príslušnú účasť na *sebabpríčinnej*, celkovej funkcii dialekticko-materiálnej prírody ako absolútneho systému. Kvantita, ktorá tu rozhoduje o stupni kvality, za-

kladá sa na *nevyčerpaceľnej, súvislej diferenciácii „podstát“*, rovín vnútornej súvislosti prírody. Táto vnútorná súvislá diferenciácia, nevyhnutná v logike celku, je, ako sa čoskoro objasní, *substanciálnou dimenziou*, princípom hlbínnej nevyčerpaceľnosti „jednôt“, „podstát“, spájajúcich empirické fakty. „Podstaty“ sú nevyhnutne poznateľné zo štruktúrnej zákonitosti faktov. Empirické fakty sú v hraniciach praxe evidovateľné a svojimi nevývratnými vzťahmi kladú existenciu substanciálnej dimenzie ako *potvrdenú pravdu* a nie iba ako „konštrukt“, o ktorom by sme nevedeli, či *nezávisle existuje, alebo neexistuje*. Jej kvalitatívna gradácia sa prejavuje vo výsledkoch „vývinu“, „dialektického pohybu“, procesu v substanciálnej dimenzii. Miera tohto pohybu nevyhnutne súvisí s určitým stupňom funkčnej kvality. Preto už rôznosť štruktúracie systémov, napr. chemických molekúl znamená rôznu mieru vývinu, prípadne tiež rôznu mieru odchýlky dvoch smerov vývinu.

Tento súvzťah „kvality“ a „kvantity“ nachádza svoje *vysvetlenie* cez dialekticky kľúčové kategórie „obsahu a formy“ a „javu a podstaty“ v *ontologickom* význame termínu. Predmetné obsahy kritickej skúsenosti, „fakty“, vymanené zo „zmyslových klamov“, tiež z nedostatkov živeľnej a formálnologickej kritickosti, z „imputácii“ predpojatých výkladov, majú vždy určitý *spôsob, ktorým sa vyčleňujú* zo svojho okolia. Tento celkový spôsob vonkajšej diferencovanosti nazývame ich *vonkajšou formou*. Sebeprimeranú formu má napr. nielen socha, osteň šípku, kvapka vody a oblak, ale aj „individuálne vedomie“, odlišené od iných skutočností svojimi diferenciálnymi znakmi a hranicami, čiže obmedzujúcimi negáciami, akými sú neschopnosti, nevedomosti, omyly, predsudky a pod. Každý predmet našej kritickej, prezentačnej, vonkajšej i vnútornej, vnútorno-zmyslovej a logickej skúsenosti je preto už vzhľadom na túto formu „*útvaram*“. No potom je *predmetno-logicky* nevyhnutné, že tento útvar, ak má byť aj *chápaný* ako skutočný, keď už je *prezentačne* skutočný, nielen „má“, ale „*musí*“ mať „*obsah*“. To značí, že *musí byť niečím viac* než evidovaným faktom vonkajšej formy. To „viac“ je práve „obsah“, *sama skutočnosť objektu*, odmyslená od jeho vonkajšej formy, komplexnej hranice, bez jej ignorovania. Bez obsahu by útvar už v zornom poli skúsenosti musel splynúť so svojou vonkajšou formou, komplexnou obmedzujúcou negáciou, a tak by sa musel stať obsahove prázdnu danosťou, svojou možnou neskutočnosťou. To však ďalej značí, že aj sám obsah *musí* byť v sebe diferencovaný, ak má byť skutočný, pretože inak by sa koincidenčne stotožnil s obmedzujúcou negáciou a premenil ju na úplnú negáciu svojej skutočnosti. Táto vnútorná diferencovanosť obsahu má tiež svoj spôsob, usporiadanie, formu, ktorú nazývame „*štruktúrou*“. Je ona vnútorný *komplexný vzťah*, ktorého členmi sú na *prvom stupni* prvky obsahu, no na druhom stupni samé vzťahy, spôsoby koexistencie prvkov obsahu. Štruktúra druhého stupňa je *súvzťažnosť* vzťahov, formálna štruktúra, ktorá môže ostať klasifikačne

i funkčne identickou, aj keď sa vymenía obsahové prvky. Môže byť ďalej pre klasifikačnú podstatu niekedy bezvýznamná, ale inokedy aj nevyhnutná, a vtedy je *štruktúrnou zákonitosťou*. Aj základné, relačné „protirečenie“, relatívna „diferencovanosť“ pri súčasnej vnútornej „súvislosti“ je zákonitý súvzťah. Šírková diferencovanosť obsahu sa vzťahuje aj na obsahové prvky štruktúry, a tak ju treba považovať za neobmedzenú. Keby preto diferenciačné intervaly boli úplné, absolútne, objekt by sa nevyhnutne stal bezpredmetným, obsah a intervaly by splynuli. Ale v zornom poli kritickej skúsenosti takého zániku niet. Vysvetlením nemôže byť *obmedzenosť* diferencovanosti obsahu, ako predpokladali klasickí atomisti, ale naopak, že diferenciačné intervaly i vonkajšie formy sú iba *relatívnymi* rozhraničeniami, akoby „preklenutými“ *vnútorným súvisom* obsahových prvkov, ktoré spájajú napr. „pretržitosť“ s „nepretržitosťou“, fyzikálnu „masu“ s „poľom síl“. Tento vzťah súvisu nemôže byť sám osebe formálny, pretože by bol neskutočný, ale naozajstný *vzťah, kladený svojím obsahom*, „silou“. Miesto zániku častí neobmedzeným diferencovaním vzniká tak *prechod* časti do obsažného súvisu, napr. „častice“ do „vlny“.

Oba vzťahy, vzťah relatívnej diferencovanosti i vnútornej nediferencovanosti sú zákonite súvzťažné. Pokiaľ sa vzájomne vylučujú, sú členmi vzťahu „*vzájomnej exklúzie*“, „protirečenia“, ako sa ešte hovorí podľa Hegla. Pravda, takáto exklúzia je iba relatívna, *obmedzujúca*, pretože oba vzťahy súčasne vzájomne podmieňujú skutočnosť objektu. Pokiaľ sa takto pri vzájomnom obmedzovaní vzájomne podmieňujú, sú členmi vzťahu „*protikladnosti*“, „*protikladmi*“, súčasnými kladmi, ktoré sa vzájomne umožňujú a zároveň *rušia svoju absolútnosť*. Sú tak *dialektickým* „protirečením“, „jednotou protikladov“, „protirečivou jednotou“ (Widerspruchsvolle Einheit), v podstate pozitívnou *funkčnou polarizáciou* objektu-útvaru, jeho matematický charakter ako spojitaj veličiny. Je to *funkčná polarizácia vzhľadom na vylučovanie neskutočnosti predmetu v miere jeho skutočnosti*. Klad dialektického protirečenia ako formálnej štruktúry závisí zrejme od jej obsahu, do ktorého patrí aj sebakpríčinnosť, ktorá rozhoduje o každom klade. *Zobsažnené základné relačné „protirečenie“* je však už *dialektická celistvosť*, totalita, princíp pravých konkrétnych celkov čiže celistvých objektov, ktorých základom je príroda. Na základe relačného protirečenia pravé celky vlastnia potom „protirečenie“ druhého stupňa, a to *protiklad energie celku a energie úhrnu* častí. Energia celku je nevyhnutne kvalitatívne vyššia i účinnejšia ako energia číreho úhrnu *rozptýlených* častí. Protipôsobenie oboch energií, metaforický „boj“ týchto protikladov značí potom *vývinový proces*. V tomto procese vznikajú *protirečenia tretieho stupňa*, akcie a reakcie, zotrvačnosti a zmeny, involúcie a evolúcie, diferenciácie a zjednodušovania, redukcie, dezintegrácie a integrácie, oddeľovania a spájania. Vývinový proces tu značí už *správanie* sa celistvého a štruktúro-

vaného objektu, príčinné pôsobenie dialektikou síl, a tak značí charakter *systému*.

Systém ústi do svojej celkovej funkcie, spočívajúcej vo vzájomnom pôsobení daných častí, komponentov systému. Celková funkcia tvorí *celistvosť funkčného typu*, ktorá nie je totožná s celistvosťou ako základným obsažným relačným protirečením, ktorá je v konečnom rade materiálno-substančnej povahy. Mnohé empirické systémy sú založené na iných systémoch, ktoré tak tvoria ich premenlivú „podstatu“, kým substančná podstata prírody je nezrušiteľná a jej *rámcové* zákony sú absolútne. Funkčná celistvosť čiastkových a vývinom vzniknutých systémov má svoje obmedzenia, svoju vonkajšiu formu a podlieha poruchám, dysfunkciám i skaze. *Obmedzujúce negácie funkčnosti sú potom základom protirečení štvrtého stupňa, protirečení funkčných*. Takýmto protirečením je napr. aj nesúlad medzi výrobnými vzťahmi a výrobnými silami kapitalizmu plodiaci krízy, vojny, útlak, triednu a národnú nenávisť, ideológie namierené proti vývinu poznania spoločnosti a za zachovanie nedostatkov a porúch, ich podmienok.

Štruktúra dialektickej celistvosti je základom ontologických kategórií „javu“ a podstaty, presnejšie „empirického faktu“ a „substancie“. Empirický fakt je *objektívna podstata* „javu“, prístupná priamej verifikácii, teda jav sám, zbavený *subjektívnych imputácií vnímania a imputácií živelnej a či nedotiahnutej kritickosti*. Substanciou nie je nijaký prvotný základ druhotných faktov, ktorý by sme najprv poznali usudzovaním a potom ho eventuálne priamo pozorovali. Substanciou je súhrn faktov spojený *obsažným súvisom*, ktorý je poznateľný *výlučne pojmovo* na základe konkrétnej analýzy vzťahov obsahu a formy, skutočnosti objektu a jeho obmedzujúcej negácie. Obsažný súvis je *princíp substancie*, verifikovateľný nepriamo svojimi prejavmi v zornom poli empirie, a to na základe logiky, vyplývajúcej z konkrétnej analýzy vzťahov. Je v podstate poznaním, že empirická skutočnosť by nemohla ani existovať a ani fungovať, keby neexistoval princíp substancie, substanciálna dimenzia súvisu. Gnozeologický realizmus je vývojom potvrdeného pojmu substancie.

Vnútorňý súvis častí celku ako protiklad ich relatívnej rozčlenenosti nemôže byť ani bez svojho vlastného obsahu a ani bez vlastnej súvislej diferencovanosti bez obmedzenia, ak nemá splynúť s relatívnou rozčlenenosťou a ak ju nemá premeniť na absolútnu a predmetný celok na bezpredmetný. Každá rovina súvisu čiže podstata môže existovať iba ako *sama osebe* diferencovaná, ak nemá splynúť s príslušnou rovinou, a tak zaniknúť spolu s ňou refazovitým zneskutočením predmetného celku. Ani jedna substančná rovina, ktorú si postupne môžeme myslieť a poznať, nie je poslednou a to práve preto, že existuje pravé a plné nekonečno dialektickej prírody. Každý komponent dialektického celku je svojou podstatou nezastupiteľný vo vytváraní nekonečnosti, bez kto-

rej by realita prírody bola bezpredmetnou. Každý komponent je svojím *dialekticky formovaným obsahom* spolupodmienkou *existencie* nekonečného celku. Takáto *podmienka existencie* je však pravá „*príčina*“, ktorej princíp, obsah kauzálneho vzťahu nazývame silou či *energiou*. Keďže každý komponent je príčinou s náplňou tvorivej sily, celá príroda je nevyhnutne seba príčinou, neredukovateľnou na energiu v užšom zmysle, na kauzačný *princíp zmien*. Seba príčinnosť prírody je neoddeliteľná od celku prírody a nedá sa redukovať na vývojový proces sám osebe, proces kvalitatívnej zmeny a jeho funkcie a teda ani na ľudskú kategóriu „*ducha*“.

Nekonečno prírody ako substancie nie je iba nekonečnosťou „*skutočného*“, ale uzatvára do seba nevyčerpatelnosť „*možností*“ a „*nevyhnutností*“. Aj možnosti sú modality bytia, nadané energiou a nie sú nejakou absolútne pasívnou aristotelovskou „*matériou*“. Skutočnosti vznikajú z možností na základe dialektiky stálosti a zmeny, nezrušiteľnosti bytia, jeho rámcových zákonitostí a nevyhnutností premien modalít, foriem, vzniku nových funkčných kvalít a zániku starých.

S existenciou možností a ich premeny na skutočnosť súvisí aj dialektika nevyhnutnosti a náhodnosti. Súvis nevyhnutnosti a náhodnosti spočíva v relatívite náhodnosti, a teda v relatívnej forme nevyhnutnosti v súvisi s absolútnou, každú inú možnosť vždy a všade vylučujúcou nevyhnutnosťou. Mechanistický determinizmus počítal s absolútne pretržitým modelom reality. Dialektický model naproti tomu pripúšťa neobmedzený počet možností vývinových smerov tej istej klasifikačnej kategórie. Napr. ľudská podstata súvisí s vytvorením reči, no táto možnosť sa realizovala niekoľkými stovkami v podstate rovnocenných rečí. Dialektický model však vylučuje aj absolútnosť náhodnosti. Štatistická matematika by nebola možná, keby absolútna náhodnosť, princíp indeterminizmu bol výrazom podstaty bytia. Náhodnosť, existencia viacerých možností vo všeobecnosti toho istého diania je formou nevyhnutnosti a jej doplnením, a tak ju riadia vzťahy, ktoré sa uplatňujú v štatistických zákonitostiach aj vtedy, keď sa vymykajú z možností nášho poznania a ovládnutia.

Zákonitosť na poli skúseností znamená *spôsob bezvýmimočnej* spolumanosti diferentných faktov, ktorá sa teoreticky zakladá na ich *vzájomnej súvislosti*, sprostredkovanej nejakou relatívnou alebo absolútnou nevyhnutnosťou. Zákon je formulovaný poznatok vymedzenej zákonitosti, ktorá predpokladá konštantnú, opakovateľnú súvislosť medzi faktmi, ale nie vždy príčinnú závislosť *pôsobením*, t. j. vzťahom s obsahom energie. Zákonite určujúcim spôsobom môže napr. *vplývať* nejaká negatívna podmienka na smrteľne chorobné reagovanie organizmu. Príčina môže vyvolať negatívnu podmienku, ale vlastný princíp priameho pôsobenia i spätnej väzby je pozitívny. Konkrétne kauzálne väzby nie sú „*lineárne*“, ale „*cyklické*“, a to už v jednoduchom mechanickom pô-

sobení a dejů sa v sieti súčasných vplyvov energií neobsahujúcich faktorov, záporov, foriem, časopriestorových súradníc, zákonitostí a pod. Vzájomná *obsažná* súvislosť *nezastupiteľných* obsahových momentov nekonečného bytia z týchto *spoluvytvára* spolupríčiny existencie celku, ktorá značí *sebapríčinnosť ako absolútnu formu vzájomného pôsobenia*. Toto vzájomné pôsobenie existencie, znemožňovanie absolútneho nebytia nevyhnutnosťou bytia, túto základnú negáciu negácie treba potom odlišovať od vzájomného pôsobenia *na základe už danej existencie* a od vývinovej negácie nedostatkov funkčných vlastností empirických systémov.

Aj tvorba „odrazov“ bytia, vnemov, predstáv a pojmov a ich potvrdení prebieha za súvztahu príčin, zákonitostí a negatívnych podmienok tak v subjekte praxe, ako aj v jeho objekte. Negatívne podmienky porušujú proces poznania, pokiaľ ide o kritickosť, logiku, tvoria citovú predpojatosť, záujmový a predsudkový „apriorizmus“, zlú predpojatosť, subjektivismus. Samo poznanie zásad nestačí, pretože nedostatok sa môže prejavíť aj vo forme nesprávneho použitia zásady a nemusí vyplývať len z nedostatkov vedomostí a schopností, ale aj zo záujmovej zaslepenosti. Preto nie je prvoradým problémom sama pravdivosť, ale jej poznanie, vymanenie sa z vplyvu náhodností, teda istota o pravdivosti, založená na kontrolnom poznaní. Pravda, zákonnite kontrolne evidujeme svoje pojmové myslenie. Ale táto prezentačná evidencia by nikdy neprekonalala hranice empirického vedomia, jeho fenomenalizmus, keby nevedela dialektickou logikou kategórií, ich súvislostí a pružnosti vystihnúť podstatu praxe, do ktorej vnútornej stránky patrí každá teória a praktické rozhodnutie. Logika kategórií potvrdzuje pravdivosť súvisu medzi subjektívnou a objektívnou stránkou praxe, a tým umožňuje aj ďalší význam praxe ako kritéria pravdivosti.

LITERATÚRA

1. LENIN, V. I.: Spisy 38. Bratislava 1961.
2. CECHEMISTRO, I. Z.: Dialektika množestvennogo i jedinnogo. Kvantovyje svojstva mira kak nedelimogo celogo. Moskva 1972.
3. FREGE, G.: Schriften zur Logik. Berlin 1973.
4. GANZEN, V. A.: Vosprijatije celostnyh objektov. Leningrad 1974.
5. KOPNIN, P. V.: Dialektika, logika, nauka. Moskva 1973.
6. NARSKIJ, I. S.: Dialektický rozpor a logika poznání. Praha 1972.
7. REBSTOCK, H. — O.: Hegels Auffassung des Mythes in seinen Frühschriften. Freiburg—München 1971.
8. RUTKEVIČ, M. N.: Dialektičeskij materializm. Moskva 1973.
9. STIEHLER, G.: Die Dialektik in Hegels „Phänomenologie des Geistes“. Berlin 1964.
10. STEUSZLOFF, H. et Koll.: Dialektischer und historischer Materialismus. Berlin 1974.
11. POLITZER, G.: Filozofia a mýty. Bratislava 1977.
12. TUGARINOV, V. P.: Sootnišeniye kategorij dialektičeskogo materializma. Leningrad 1956.

13. Dejiny marxistickej dialektiky. Bratislava 1973.
14. Dejiny antickej dialektiky. Bratislava 1974.
15. Dejiny marxistickej dialektiky. Leninské obdobie. Bratislava 1976.

ОСНОВНЫЕ КАТЕГОРИИ ДИАЛЕКТИКИ

Юрай Цигер

Синтетическая статья информирует о логике основных понятий общего значения для построения теорий и для принятия практических решений. Категории в принципиальном смысле связывают в единство философию, науки и практику, посредством рефлексии которой они и были открыты, их наука стала звеном логики как сформулированной дисциплины. Уже в древности на первый план выдвинулась категория целого. В новое время стимулирующими явились логика Пор-Рояля и Кант. „Наука логики“ Гегеля представляет собой теорию категорий, первую систему диалектической логики. Классики марксизма требовали применять здесь принцип рациональной последовательности и исторической функциональности, ведущую роль объекта. Для рациональности диалектики решающим является объяснение системной связи формальной и диалектической логики, связь, которая не является их совпадающим тождеством.

Формальная логика исследует закономерные внутренние отношения смысла высказываний, не проверяя истинности посылок. Она не является прежде всего логикой предметного значения, если же и является, то прежде всего логикой качественных знаков, определяющих разнообразие предметных значений. При невыяснении отношения между „смыслом“ и „значением“, „качеством“ и „количеством“ она вела к апориям и антиномиям. Ее значение, однако, определяют общие взаимоотношения действительности и бытия, тогда как диалектическая логика ориентируется на содержание объекта, исходит из предметного значения, из анализа его отношений. Поэтому она является прежде всего радикально углубленной логикой категорий, репрезентаций существенных свойств и отношений объектов, на которые ориентируется общественная практика. Репрезентации, отражениями категории являются принципиально, но категориями мы называем их постольку, поскольку мы понимаем их как содержания гносеологического, эпистемологического сознания. Критическое подтверждение их как „отражений“ составляет уже сущность принципиальных суждений. Здесь выступает связь диалектической логики с теорией познания, которая исследует комплексные возможности критического подтверждения, определенности и значения образования понятий. Для единства диалектической логики и гносеологии с ее онтологическими условиями здесь имеет значение конкретный анализ, ориентированный в общем на внутренние отношения объектов. Решающей здесь является категория внешней формы как способа дифференцирования объектов от их окружения, наблюдаемых в пределах критического опыта. Анализ переносит здесь мышление, образование понятий с чисто критического констатирования до постижения необходимости. Объекты критического опыта, которые в подвижной мере своей „реальности“ исключают возможную свою „нереальность“, неизбежно бы сводились к внешней форме, если бы они не обладали безгранично дифференцированным содержанием и если бы различительные интервалы не были преодолены внутренней связью. Эта связь должна быть с логической необходимостью содержательной и непрерывно дифференцированной без ограничения. Предметное значение поэтому в пределах критичности берется как относительно дифференцированное и внутренне взаимосвязанное, содержательное целое, внутренняя связь которого безгра-

нично и при этом непрерывно расчленяется на неисчерпаемые уровни до бесконечности познаваемых „сущностей“.

Принцип диалектического образования понятий с его предметным „противоречием“, содержащимся в „целостности“, здесь закономерно связывается с законом формальной логики и гносеологической критичности, определенности истины, без формального противоречия и потери особого значения. Здесь упраздняется так называемый принцип субъективного идеализма, заключающийся в догме о несуществовании теоретически и критически постижимого „моста“ между индивидуальным сознанием и независимым бытием. Вполне справедлив тезис Ленина о связи мышления и бытия, что делает возможной диалектику понятий и диалектику познания, имеющую объективное значение. Автор в сокращенном виде, но при этом комплексно развивает существенные аспекты диалектической теории категорий как ядра диалектической логики.

DIE GRUNDKATEGORIEN DER DIALEKTIK

Juraj Cíger

Der vorliegende synthetische Aufsatz informiert über Logik der Grundbegriffe von allgemeiner Bedeutung für den Aufbau von Theorien und die praktische Entscheidung. Kategorien verbinden zu einer prinzipiellen Einheit Philosophie, Wissenschaften und Praxis, durch deren Reflexion sie auch entdeckt wurden. Ihre Lehre wurde zum Glied der Logik als einer formulierten Disziplin. Bereits im Altertum trat die Kategorie des Ganzen in den Vordergrund. In der Neuzeit kamen Impulse von der portrovadschen Logik und von Kant. Hegels „Wissenschaft der Logik“ ist eine Theorie der Kategorien, das erste System einer dialektischen Logik. In diesem Zusammenhang forderten die Klassiker des Marxismus die Anwendung des Prinzips der rationalen Konsequenz und historischen Funktionalität, die führende Rolle des Objekts. Entscheidend für die Rationalität der Dialektik ist die Erklärung des Systemzusammenhanges zwischen formaler und dialektischer Logik, der nicht ihre koinzidentelle Identität ist. Die formale Logik untersucht die gesetzmässigen inneren Verhältnisse des Sinns der Aussagen und verifiziert nicht die Prämissen. Sie ist nicht vor allem eine Logik von gegenständlicher Bedeutung und wenn, dann hauptsächlich eine Logik qualitativer Zeichen, die die Verschiedenartigkeit gegenständlicher Bedeutungen bestimmen. Durch das ungeklärte Verhältnis zwischen „Sinn“ und „Bedeutung“, zwischen „Qualität“ und „Quantität“ kam es zu Aporien und Antinomien. Ihre Bedeutung wird jedoch durch rahmenhafte Verhältnisse der Wirklichkeit und des Seins bestimmt, während die dialektische Logik auf den Inhalt des Objekts ausgerichtet ist und aus der gegenständlichen Bedeutung, der Untersuchung seiner Verhältnisse ausgeht. Darum ist sie vor allem eine radikal vertiefte Logik der Kategorien, der Repräsentationen wesentlicher Eigenschaften und Verhältnisse der Objekte, auf welche sich die gesellschaftliche Praxis orientiert. Kategorien sind grundsätzlich Repräsentationen, Abbildungen, jedoch Kategorien werden sie insofern genannt, als sie als Inhalte eines gnoseologischen, epistemologischen Bewusstseins aufgefasst werden. Ihre kritische Bestätigung als „Abbildungen“ bildet schon das Wesen prinzipieller Urteile. Da zeigt sich der Zusammenhang zwischen dialektischer Logik und Erkenntnistheorie, die die Gesamtheit von Möglichkeiten einer kritischen Bestätigung, einer Bestimmtheit und der Konsequenzen einer Begriffsbildung. Für die Inhalt der dialektischen Logik

und Gnoseologie mit ihren ontologischen Bedingungen ist hier von Bedeutung eine konkrete Analyse, die allgemein auf die inneren Bezüge der Objekte orientiert ist. Entscheidend ist hier die Kategorie der äusseren Form als einer Unterscheidungsweise der Objekte von ihrer Umgebung, beobachtet in den Grenzen einer kritischen Erfahrung. Durch die Analyse wird das Denken, die Begriffsbildung von einer rein kritischen Konstatierung zur Auffassung der Notwendigkeit gebracht. Objekte der kritischen Erfahrung, die im beweglichen Masse ihrer „Wirklichkeit“ ihre mögliche „Unwirklichkeit“ ausschliessen, werden sich notwendig auf die äussere Form reduzieren, wenn sie keinen unbeschränkt differenzierten Inhalt besitzen und wenn die Differenzierungsintervalle durch keinen inneren Zusammenhang überbrückt werden. Dieser Zusammenhang muss mit logischer Notwendigkeit inhaltsvoll und kontinuierlich unbegrenzt differenziert sein. Die gegenständliche Bedeutung wird deshalb in Grenzen eines kritischen Denkens als relativ differenziertes und innerlich zusammenhängendes, inhaltsvolles Ganzes gesetzt, dessen innerer Zusammenhang sich unbeschränkt und dabei kontinuierlich auf unausschöpfliche Ebenen unendlich erkennbarer „Wesen“ gliedert. Das Prinzip der dialektischen Begriffsbildung mit ihrem gegenständlichen, in der Gesamtheit beschlossenen, Widerspruch ist hier gesetzmässig mit den Gesetzen der formalen Logik und der gnoseologischen Kritik, der Bestimmtheit der Wahrheit verbunden, ohne formalen Widerspruch und ohne Verlust der besonderen Bedeutung. Das sogenannte Prinzip des subjektiven Idealismus wird hier aufgehoben, welches im Dogma der Nichtexistenz einer konzeptuell und kritisch bestimmbar „Brücke“ zwischen individuellem Bewusstsein und unabhängigem Sein besteht. Vollauf gültig ist Lenins These vom Zusammenhang zwischen Denken und Sein, was die Dialektik der Begriffe und die Dialektik der Erkenntnis mit objektiver Bedeutung ermöglicht. Der Verfasser der vorliegenden Studie entwickelt in Kürze und dabei komplex alle wesentlichen Aspekte der dialektischen Theorie der Kategorien als des Kerns der dialektischen Logik.